

FRANJO RAČKI U ISTORIJI FILOZOFIJE
I DANAS

Svojim originalnim i bogatim delom naučnog istraživača Franjo Rački je bio redak istoričar naših naroda i narodnosti koji je za sagledavanje njihovog istorijskog razvoja smatrao za neophodno da zakorači i u samu istoriju njihove filozofije, pa čak i njoj samoj da potraži njene najdublje društvenoistorijske izvore i na tome putu da i preko razvoja istorije filozofske misli naroda Jugoslavije sagledava njihovo mesto i ulogu u razvoju opšte istorije čovečanstva.

A za takva korenitija i celovitija sagledavanja složenih i ključnih istorijskih pojava postajao je nužnim već sredinom prošloga veka svestraniji, kompleksniji metodološki pristup koji se danas često pomodno zove »multidisciplinarnim«, pa će Franjo Rački sa svojim izvanrednim saradnicima u Jugoslovenskoj akademiji znanosti i umjetnosti i van nje postati stvaralački začetnik i pionir novoga kolektivnog, kompleksnijeg i svestranijega naučnog zahvata i rasvetljavanja takve složene, originalne, samosvojne, autohtone naše i svetske filozofske, naučne i ljudsko gorostasne istorijske pojave kakva je jedinstvena istorijska pojava originalnog filozofa prirode, astronoma, geometra, matematičara, relativiste i dinamičkog atomiste jedinstvenoga prirodnog zakona atrakcije i repulzije, Ruđera Boškovića (1711—1787), sina i u svetu poznatog večitog ambasadora slobodne Republike Dubrovnika, i profesora *Collegiuma Romanuma*, slavnog člana rimske, pariske, londonske akademije itd.

Monumentalno kolektivno delo *Rad Jugoslavenske akademije*, 1887—1888, posvećeno stogodišnjici smrti Ruđera Boškovića, sa uvodnom studijom Boškovićeve naučne biografije F. Račkog (str. 1—100) i obilatim Boškovićevom prepiskom, koju je priredio G. Gelcich (str. 101—428) u prilogu, sa studijom Boškovićeve astronomije i meteorologije J. Torbara (429—469), Boškovićeve fizike V. Dvořáka (470—542) i najzad obimne studije Boškovićeve filozofije kojom delo završava F. Marković (str. 543—716), postalo je svojim kompleksnim zahvatom života i naučnog i filozofskog dela Ruđera Boškovića, kao i njegove prepiske, nezaobilazna polazna tačka i osnova svih daljih studija, perspektiva i problema koje je ono otvaralo. Tako se taj naučnoistraživački rad i dalje razvija novim analizama i sintezama u mnogim novim priložima u Hrvatskoj od Vladimira Varičaka, J. Majcena, Branimira Truhelke i S. Škreba do Zeljka Markovića, J. Torbarine, S. Hondla i drugih, u Srbiji od Koste

Stojanovića, Branislava Petronijevića i Milutina Milankovića do Svetomira Ristića i Dušana Nedeljkovića, u Sloveniji do L. Cermelja itd.

A posle pobedonosnog ustanka i oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Jugoslavije nije slučajno što se u jeku revolucionarne stvaralačke izgradnje socijalizma samoupravljanja dva uzastopna i prva kod nas međunarodna simpozijuma održavaju u Dubrovniku 1958. i 1961. pod rukovodstvom Saveta akademija Jugoslavije i pokroviteljstvom predsednika SFR Jugoslavije Josipa Broza Tita, a uz podršku Unije za istoriju i filozofiju nauka UNESKO-a, posvećena novim produblјivanjima i sagledavanjima života i dela Ruđera Boškovića na svetlosti i koristi upravo današnje naučnotehničke revolucije. Na njima se okupljaju oni naučni istraživači koji su u tome smislu već proučavali život i delo Ruđera Boškovića i različito ih nastavljali u svojim već u svetu i kod nas poznatim naučnim delima raznih naučnih disciplina na prvom simpozijumu: Niels Bohr, Werner Heisenberg, Zeljko Marković, Dušan Nedeljković, Svetomir Ristić, F. Zagar, Zdeněk Kopal, A. Rubinowitz, Ivan Supek, A. Peterlin, T. Anđelić, Pierre Costabel, Lavo Cermelj, A. Wergeland, M. D. Grmek i drugi, a na drugom simpozijumu: V. A. Fok, Churchill Eisenhart, Vasco Ronchi, B. M. Kedrov, Lancelot Law Whyte, Zeljko Marković, Dušan Nedeljković, Arnaud Denjou, Marie-Antoinette Tonnelat, J. Holtsmark, S. Sombursky, Pierre Costatel, Dragiša Ivanović, Ernest Stipanić, I. Bernard Cohen, Ludwig Flamm, S. Šljivić, Nikola Čubranić, A. Polikarov, Hans Straub, Marshall Clagett, Armin Teske, J. O. Fleckenstein, M. D. Grmek, Josip Torbarina, Jean Théodoridès, Gino Arrighi, Alma Sodnik, J. Zemplén i drugi.

I ubrzo posle ova dva naša međunarodna simpozijuma njihov multidisciplinarni pristup i društveni oblik kolektivnoga naučno-istraživačkog rada ušao je kod nas u najširu masovnu upotrebu i običaj naučnoistraživačkog rada koji svojim novim društvenim karakterom i novom naučnom svestranošću i plodnošću najbolje odgovara samoj našoj izgradnji novih društvenih i ljudskih odnosa socijalizma samoupravljanja. I dok se danas gotovo svakog dana kod nas drži po jedan i više nasušno nužnih i neophodnih lokalnih, jugoslovenskih ili međunarodnih simpozijuma, moramo se blagodarno setiti da je kod nas jednu od prvih i najplodnijih brazda takva naučnog pristupa i rada zaorao Franjo Rački sa Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti kapitalnim delom na polju istorije filozofije i prirodnih nauka o Ruđeru Boškoviću.

A drugi njegov smeo, originalan i krupan prilog istorijskim proučavanjima i samim društvenoistorijskim produblјivanjima razvoja filozofske i društvene misli ne samo naših naroda jeste njegov izvanredni ogled o osuđenom »jeretiku«, značajnom fizičaru i utopisti XVI. veka Marku Antunu de Dominisu u »Viencu« 1877. (str. 761—765, 774—779, 795—796, 811—813, 827—832). Ovdje ćemo zabeležiti njegovu stogodišnjicu i ponovo istaći poseban značaj. Rački je oštro i smelo zapazio da je Dominis našao svoje nadahnuće i model

za svoju korenitu revolucionarnu »univerzalnu reformu« ne samo hrišćanskih crkava nego i sveta u svome monumentalnom delu *De Republica ecclesiastica libri X* (prva knjiga, str. 773, London 1617, druga knjiga, strana 1009, London 1620. i treća knjiga, str. 483, Hannover 1622) upravu u našoj drevnoj i uvek prisutnoj i živoj južnoslovenskoj »zadrugi« i združnosti. Mi smo u svojoj studiji *Fizičar i utopist XVI veka Marko Dominis* (»Glas SANU«, tom CCXLVI, knj. 9, str. 131—156, u »Bulletin« SANU, tom XXVIII, br. 8, str. 27—50, Beograd 1961) o poreklu i modelu Dominisove društvene utopije svetskoga mira na delu napisali: »Rački je formulisao svu veoma složenu materiju ovoga utopijskog dela koje je imalo da otvori put najkorenitije reforme ne samo katoličke crkve, već i svih drugih crkava i čitavog čovečanstva, rekavši da ovo Dominisovo delo govori 'o crkvi kano duhovnoj zadrugi', što znači kao o zajednici ujedno prvobitnog hrišćanstva i slovenske patrijarhalnosti, koja se predlaže u okvirima svih episkopija svih crkava kao baza ostvarenja ujedno sveopšteg mira i napretka čitavog čovečanstva« (str. 150). Pokazali smo ne samo bitno združni karakter Dominisove utopije na delu ili utopijske crkvene i društvene svetske reforme većitoga mira na delu nego i sličnu njegovu primenu nove, dotad nepoznate metode naučnog istraživanja, otkrivanja i rasvetljavanja stvaralačkom upotrebom modela u njegovim dosad neshvatljivim preranim otkrićima sistema zakonitosti takvih prirodnih pojava kao što su svetlosna pojava duge i nebesko-mehanička pojava plime i oseke na zemlji.

A u produžetku ove studije mogli smo nastaviti u svojoj potpunijoj monografiji *Marko Dominis u nauci i utopiji na delu* (SANU, Beograd 1975) svoja istraživanja pored ostaloga zbog metodološke »principijelne potvrđenosti« Dominisova zaista prerana korišćenja južnoslovenskog združnog, odnosno opštinskog društvenog ustrojstva kao modela budućega društva svetske zajednice većitoga mira i našli takvu potvrdu ne samo u maloj poznatoj utopiji *La citta felice* (*Srećni grad*), 1553, našeg Frana Petrića sa Cresa, originalnog i u svetu poznatog filozofa, učitelja Đordana Bruna, nego i u samoj *Utopiji*, 1516, na koju je Toma Mor bio svakako potaknut pripovedanjima i obaveštenjima svoga intimnog prijatelja, venecijanskog ambasadora na britanskom dvoru, Sebastijana Đustinijanija, pre toga dugo venecijanskog providura Dalmacije u vreme ustanaka i buna združno organizovanih sela i gradskih komuna dalmatinskog primorja i zagorja, kao što je to pretpostavljao akademik Mihail Pavlovič Aleksejev iz Lenjingrada i kao što se to činjenički potvrđuje i metodološki rasvetljava nezavisnim tipičnim pojavama utopija Frana Petrića i Marka Dominisa.

Ali pri svemu ovome postaje, čini mi se, vidno i to da za samog Račkog kao istoričara i čoveka od dela istorija nije samo mrtva prošlost koja bi u nekom većitom mrtvom snu dremala pod prašinom arhiva nego, naprotiv, mnogim svojim životvornim snagama, stremljenjima i orijentacijama u kontinuitetu stvaralačkoga razvojnog istorijskog procesa, menjanja, zbivanja i toka, ili kako bismo mi rekli (*Ogled o dimenzijama vremena*, »Misao«, Beograd 1922,

knj. X, sv. 6, str. 1638—1645; sv. 7, str. 1713—1723), sa dimenzijama sukcesije i simultanosti, same treće, supstancijske dimenzije živog istorijskog dijalektičkog procesa na delu sveta i ljudskoga društva i mišljenja u svome konkretnom stvaralačkom i samostvaralačkom razvoju, sama prisutna sadašnjost koja, sa sticajem svih svojih i starih i novih uslova, zahteva svojom nužnošću od čoveka da je dotad razvijenim ljudskim saznavnim i proizvodnim sredstvima dalje za budućnost ljudski predviđa, menja, oblikuje i razvija. Sâm Rački ne uočava zadružnost samo kao model i princip Dominisove »univerzalne reforme« koja oslobađa svet svake dominacije i donosi večiti mir među ljude i narode, već takvo udruživanje rada i na čelu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti realno i realistički u delo privodi, shvatajući »jeretičku« Dominisovu utopiju na delu potpuno delatno, kakav ona smisao i ima, po onom antičkom: *Hic Rodus — hic salta!*

Tako je kod nas i u svetu na polju istorije filozofije i nauka ne samo jedno od prvih dela na nov način udruženog, kompleksnog, svestranog, multidisciplinarnog naučnoistraživačkog rada posvećeno ne slučajno takođe univerzalnom filozofskom i naučnom delu i duhu Ruđera Boškovića, već su nikla i mnoga druga slična dela i sa njima se razvio od Vuka i Ljudevita Gaja novi duh novoga bratstva i jedinstva koji je zablistao ne samo u tim delima, nego sa novim sjajem i sa novom ljudskom prisnošću u samoj prepisci Račkoga sa brojnim naučnim i književnim trudbenicima naših naroda i narodnosti, kako se to nazire iz njegove korespondencije koju su obradili i objavili Mileta Novaković (1929) i Ivan Erceg (1959), što je primetio akademik Viktor Novak u svojoj knjizi *Srpski naučnici i književnici u prepisci sa Franjom Račkim* (SANU, Beograd 1964). »Ova pisma, istakao je akademik Novak, pre svega obogaćuju naša znanja o vrlo bliskim odnosima istaknutih srpskih naučnika sa Franjom Račkim tokom čitavog vremena njegovog rukovođenja Jugoslavenskom akademijom znanosti i umjetnosti. Iz svih njihovih prijateljskih i često posve intimnih i poverljivih saopštenja zrači duh iskrenosti i istinskih naučnih razmatranja o raznim problemima i pred nama se nalaze oživljene diskusije i laka i brza sporazumevanja. Tako nas ta draga i danas već požutela pisma, svojom sadržinom još uvek živa i sveža, čije su plemenite ideje i danas aktuelne, sa njihovim naučnim i opštekulturnim pregnućima, nastojanjima, planovima, ostvarenim i neostvarenim, s njihovim pogledima na mnoga prevažna i sudbonosna pitanja političkih previranja u Srba i Hrvata, na neophodnost rešavanja nacionalnog pitanja u duhu bratstva i jedinstva, čemu je imala da služi nauka i književnost« (op. cit., str. 7).

I upravo u takvom duhu bratskih i jedinstvenih, zajedničkih, svestranih, celovitih, korenitih i multidisciplinarnih naučnih i filozofskih istraživačkih zahvata i dela došlo je kod nas na novom stupnju izgradnje nove slobode, napretka i mira, bratstva i jedinstva, socijalističkog samoupravljanja i radosti slobodnog stvaranja svih i za sve, ne slučajno počinjući, kao što smo videli, sa dva kod nas prva međunarodna simpozijuma u Dubrovniku, Beogradu, Zagrebu i Lju-

bljani posvećena životu i delu retkog univerzalnog znalca, trudbenika i duha Ruđera Boškovića, do dosad nigde i nikad neviđenog opšteg rascvata novog slobodnog udruženog kolektivnog naučno-istraživačkog rada na stotine i hiljade naučnih simpozijuma, skupova, savetovanja, konferencija i kongresa. Njima se u toku dve poslednje decenije i danas počinje da sve tačnije otkriva, odmerava, planira i usmerava svaki novi stvaralački korak i čin u oslobodilačkom i stvaralačkom istorijskom naučnom, društvenom i ljudskom preobražaju i preporodu naše zemlje i čoveka, kao i sveta i ljudskom društva i mišljenja današnjice i budućnosti, u kojima ostaje i ostajeće uvek svojim delom i naučnom ličnošću prisutan kao jedan od njihovih pionira i zaslužnih trudbenika i velikana — Franjo Rački.

FRANJO RAČKI DANS L'HISTOIRE DE LA PHILOSOPHIE
DANS SON TEMPS ET AUJOURD'HUI

Dans cette notice académique jubilaire sur l'oeuvre et la méthode scientifiques déjà classiques de Franjo Rački, l'auteur Dušan Nedeljković, docteur ès lettres de l'Université de Paris, professeur à l'Université de Belgrade, membre de l'Académie Serbe des Sciences et de l'Académie Macédonienne des Sciences, fait remarquer et met en relief les deux traits originaux, importants et caractéristiques de l'oeuvre scientifique du grand historien croate et yougoslave:

1) de chercher à découvrir et approfondir un phénomène historique nouveau jusqu'à en trouver sa source, son origine et son inspiration dans l'essence durable et créatrice d'une expérience sociale et idéelle historique précédente et passagère dans la continuité de l'évolution historique, comme il avait trouvé l'origine et le modèle opératif durable de la conception utopiste et créatrice originale de l'union et la communauté de toutes les églises, états et peuples, fondement de la paix et de la prospérité universelles de l'humanité du physicien, polyhistor et philosophe croate et yougoslave Marc-Antoine de Dominis dans la commune familiale yougoslave (*zadruga*) très ancienne et toujours vivante;

2) et, aussi, d'aborder les sujets et les problèmes historiques complexes et importants, comme, par exemple, la vie et l'oeuvre de R. J. Boscovich, par une étude et vaste monographie multidisciplinaire, systématique et collective, telle que celle qui fut publiée par l'Académie yougoslave des sciences et des arts et organisée et rédigée, ainsi que précédée par la première étude d'introduction générale par le président de l'Académie Franjo Rački lui-même à propos du centenaire de la mort du célèbre savant et philosophe yougoslave R. J. Boscovich, qui fut vers la fin du siècle dernier et resta le modèle des recherches et oeuvres scientifiques multidisciplinaires et collectives, qui sont de plus en plus en vogue à notre époque actuelle de la révolution scientifique en général et en Yougoslavie tout particulièrement.

(Voir, à ce propos, dans la série des études et des monographies d'histoire des sciences, de la philosophie et particulièrement des conceptions et visions socialistes utopistes publiée par le professeur D. Nedeljković la monographie *Marc-Antoine de Dominis dans la science et utopie à l'oeuvre*, éditée par l'Académie Serbe des Sciences, Belgrade 1975.)